

El Palau Episcopal de Girona, en un dibuix d'Enric Marquès, 1960.

Els bisbes de Girona i la nacionalitat catalana en el segle XVIII

Montserrat Jiménez

El 15 d'octubre de 1796 el capítol de la Catedral de Girona comissionava els canonges Rabal, Tobia, Dorca i Riembau per tal que, sobre la base dels exemples d'aquell segle, redactessin un manual de protocol del comportament dels integrants de la institució envers el seu Pastor. El primer apartat era una descripció minuciosa de la rebuda que es dispensava als bisbes(1). El punt d'arrencada era la carta oficial que escrivia a aquest seu ramat l'afortunat escollit. A partir de la lectura col·lectiva de la missiva i de la contestació cortès de rigor, començava la mobilització. Es tractava, en primer terme, de donar-li la possessió simbòlica de la diòcesi que li havia tocat regir, tasca que pertocava al capítol. Al segle XVIII va ser normal que aquesta possessió la prenguéssin un procurador del prelat: el bisbe solia ser el que abans de

l'abolició dels estatuts d'estrangeria de la Catedral hagués estat designat com un extraterrestre, o, si més no, un foraster a la ciutat i, per tant, en solia estar absent.

Els bisbes de Girona del segle XVIII ho eren, doncs, abans de la seva entrada a la ciutat, i de fet el ceremonial de possessió el coneixien per referències indirectes, puix que es feia a través de persona interposada. El seu primer contacte amb la diòcesi es produïa estant ja revestits de tots els honors inherents al seu càrrec, el dia en què es presentaven a Girona, el centre neuràlgic dels seus dominis.

L'edat d'or del capítol

No sempre havia estat així. El capítol de Girona —com tants altres de la cristiandat— havia gaudit d'una veritable edat d'or en l'exercici del seu poder, que culminà amb la

capacitat de decidir l'home que hauria d'estar al capdavant de la direcció de la diòcesi sencera. Villanueva, en el seu *Viage literario*, escrivia que tal prerrogativa s'havia escaigut durant els sis primers segles cristians del Regne, en què per disciplina general els pastors eren escollits pel clergat, en presència d'un nombrós públic compost de fidels de la diòcesi. De fet, l'autor sosté la varietat de modalitats d'elecció des de la invasió àrab fins al segle XIII. Va ser precisament en el territori del qual els seguidors de Mahoma havien estat expulsats on aviat els capítols catedralicis van assumir l'elecció, que en el territori encara musulmà es continuava fent amb tot el clergat, acompanyat a vegades pels fidels(2).

La lliure tria dels rectors de capítols i abadies en els territoris de la Marca Hispànica carolina, constant des del segle X, es va mantenir —com altres drets preciosos per als capitulars— secularment en la seva memòria. Òbviament l'elecció, en estar en mans dels catedralicis, reflectia la correlació de forces dominants o si més no vigents a la diòcesi de la qual solien procedir els mateixos que triaven. Aquesta era una via que afavoria una Església estretament vinculada a la dinàmica social de la terra que havia de regir, de la qual se solien extreure els seus pastors, i una cosa portava l'altra: el fet que en l'elecció episcopal intervingués d'una manera determinant l'església de més pes de la diòcesi —el capítol de la catedral— provocava que moltes vegades els mateixos electes en fossin membres, la qual cosa no vol dir que fossin incapaces de suportar amb totes llurs conseqüències el pes de la mitra.

La intervenció règia

Les prebendes episcopals, però, solien generar nombroses rendes, materials i immaterials, i per això van estar en moltes ocasions en el punt de mira de prínceps que varen anar adquirint grau cada cop més alts de sobirania. A l'Europa dels segles XII i XIII s'havia generalitzat considerablement la intervenció règia en la tria dels prelats, concretada en l'anomenat dret d'assentiment(3), encara que els capítols de la Corona d'Aragó havien aconseguit de Pere II mantenir la seva tradicional capacitat de maniobra, condicionada,

això sí, a presentar-se els afortunats davant el monarca en declaració tàcita de llur fidelitat.

Els pontífexs varen ser una altra d'aquestes amenaces per a la independència —o un element molt necessari per a la reforma dels abusos, depèn del punt de vista que adopti l'investigador— del clergat diocesà. Les ingerències dels papes podien qualificar-se de perfectament legals atenent l'anomenat primat de jurisdicció, segons el qual tots els Successors de Sant Pere tenien la lliure potestat de conferir, si la situació així ho requeria, tots els beneficis vacants de la universalitat eclesiàstica. El fet que la provisió de beneficis episcopals fos decidida a Roma, però, no implicava conductistament que aquests haguessin de ser ocupats per individus provinents dels Alps enllà. Caldria veure, a més, a qui devia el Pontífex la tiara. Fos com fos, hi havia molts catalans amb mires a la Ciutat Eterna, prestos a incidir com fos en l'ànim del Sant Pare per apropiari-se d'un honor tan cobejat. El primer cas d'ocupació del bisbat de Girona mitjançant reserva pontifícia, de fet, va ser el de Bernat de Vilamarí (1292-1312), plançó d'una de les més prestigioses famílies autòctones.

Candidats i protectors

En la pugna que es solia produir quan es preveia la vacant d'un d'aquests llocs, cada candidat hi procurava concórrer amb les espatlles cobertes per protectors poderosos: alguns acudien al rei, altres al Papa. En aquest sentit, les provisions de vacants episcopals no poden analitzar-se imputant-les únicament a individuals voluntats sobiranes, sinó que solien ser fruit de negociacions i raonaments enormement arduos i complexos, en els quals s'implicaven els provisors i també els aspirants a cada vacant i les famílies i aliats d'aquests, a voltes en xarxes molt difícils d'esbrinar i aclarir. Seria erroni, doncs, plantejar la qüestió com una mena de joc a tres o quatre bandes dissociades: rei, Papa, capítol i bisbe. En no poques ocasions, els poders cooperaren per a la consecució d'un nomenament que els interessava. Els casos de divorci o confrontació de rei i poders territorials puixants són més aviat escassos. Prou problemes solien tenir els sobirans d'un territori tan vast com la Monarquia Hispànica

en l'època moderna com per crear rancúnies dels poderosos, que solien ser els seus més eficaços col·laboradors en l'interior del Regne.

Ara bé, també és cert que no es pot separar l'evolució de la direcció de la diòcesi de Girona de l'esdevenir secular de la Corona en què s'encabia. Amb el pas del temps i a mesura que el poder de la Corona s'enfortia, els monarques deixaren sentir la seva petjada en la provisió episcopal de les diòcesis dels seus regnes. Per impedir-hi la creixent extensió de poder papal, per recompensar lleials, per instal·lar des d'una posició privilegiada directrius polítiques i fer que aquestes arribessin a tot el teixit social, per envigorir la seva pròpia sobirania o per raons d'estat, als reis els interessava enormement controlar els bisbats. Així, al llarg del període renaixentista, els monarques s'implicaren en les eleccions utilitzant el dret de suplicació: en règim habitual, el rei demanava —suplicava— una provisió canònica determinada al Papa, el qual finalment la solia concedir.

Els passos decisius per legalitzar la pràctica règia de nomenar bisbes, però, es van donar durant l'època dels Reis Catòlics. El prestigi assolit per Ferran i Isabel en cenacles vaticans va ser la clau que explica l'acord de 1482 entre Sixt IV i aquests representants de la Corona. Amb arguments consuetudinaris i de dret polític, els reis pretenien el patronat i la presentació a Granada, Canàries i el Puerto Real, i el dret de suplicació per a la resta dels seus dominis, encara que la consolidació teòrica del control sobre els bisbats no va arribar fins al 1523, quan Adrià VI va concedir al seu nét i successor en el tron hispànic, Carles I, el patronat i la presentació sobre totes les esglésies, catedrals i beneficis consistorials del territori per ell governats.

Bisbes forasters

A Girona va caldre esperar fins a l'interstici temporal de 1555-1565 per contemplar al capdamunt del govern diocesà un bisbe de Jerez de los Caballeros, Arias Gallego, col·locat a la mitra per desig de Felip II, però a partir d'ell la construcció de l'Estat es reflecteix en el major percentatge de forasters situats a la prelatura gironina. Cert que abans hi havia hagut casos d'arago-

Sepulcre del bisbe Guillem de Boil (s.XVI) a la catedral de Girona.

nesos –com Pedro de Urrea (1325-1369) o Juan de Espés (1507-1508)– i valencians –com Ènnec Vallterra (1362-1369), Andreu Bertran (1420-1431) o fra Guillem de Boil (1508-1532)– regint la diòcesi, però aquests no ultrapassaven els límits de la Confederació. La seva mateixa procedència reial, a més, en solia ser garantia. Els bisbes eren gestors de massa poder com per atorgar la prebenda a algú de fidelitat dubtosa. A partir d'Arias Gallego, i en un context històric ben diferent, però, es poden llegir als episcopologis gironins noms com els de Benet de Tocco (1573-1583), Francisco Arévalo de Zuazo (1598-1611), García Gil de Manrique (1628-1633), Gregorio Parceró (1634-1656) o Alonso Balmaseda (1673-1679). El segle XVII, a més, va ser un temps relativament favorable per als candidats de fora del Principat. Era un temps en què es ventilava a nivell polític la possibilitat de vertebrar en una sola les diverses entitats que formaven els regnes dels Àustries. D'altra banda, això no implica que l'episcopat dels abans esmentats fos desencertat –seria d'una puerilitat ridícula casar indefectiblement les capacitats amb la procedència– o que els

forasters no es fessin apreciar per la parròquia –Arévalo de Zuazo, per exemple, consta que va comptar amb nombroses simpaties entre els feligresos– i a l'inrevés, que algun natural no s'hagués fet avorrir, i també és cert i obvi que era a la intervenció dels sobirans de la Monarquia Hispànica que devien la mitra nombrosos bisbes de Girona catalans en aquesta època moderna(4).

Bisbes naturals

Aquesta promoció de forasters a mitres catalanes, doncs, distava de ser sistemàtica, perquè des de l'epicentre del poder es feia palesa una preocupació per conservar la lleialtat de les elits locals que provocava que juntament amb la col·locació d'estrangers es produís l'encabiment dels naturals. Durant els primers i decisius quaranta anys següents a l'entronització dels borbons en la monarquia hispànica, la diòcesi de Girona va ser regida per representants de famílies, normalment nobles, ben arrelades al país: Miquel Joan de Taberner i Rubí (1699-1720), el primer bisbe setcentista de la ciutat de l'Onyar, era un acreditat plançó de la

noblesa barcelonesa; el seu nebot i successor, Josep de Taberner i d'Ardena (1721-1726), germà del canonge de Barcelona i més tard abat del monestir de Breda Feliu de Taberner i d'Ardena, procedia també de la Ciutat Comtal; Pere de Copons i Copons (1726-1728), ardiaca i inquisidor de Barcelona, d'on era oriünd de cals marquesos de Moja, va ser el tercer a ocupar la seu gironina abans de ser traslladat a l'aquebisbat de Tarragona; i també era de Barcelona, encara que d'ascendència genovesa, Baltasar de Bastero i Lladó (1729-1745), el quart prelat a Girona d'aquesta primera meitat de segle.

Es trenca l'harmonia

A la segona meitat del XVIII, però, aquesta harmonització d'interessos es trencà. Des de l'any 1745 fins a final de segle, van ocupar la seu episcopal gironina cinc prelats, i cap d'ells no era català. Aquesta desnaturalització dels dirigents de la diòcesi de Girona, una de les queixes més punyents del *Memorial de greuges* de 1760, té un precedent paral·lel en l'ocorreguda a les terres rosselloneses –a la diòcesi d'Elna– a partir de l'annexió de la

Catalunya Nord a França arran del Tractat dels Pirineus de 1659. És que els borbons del Nord i del Sud coincidiren en estratègies per tal d'unificar tant com fos possible el continent dels seus regnes? I és imputable una tal tàctica, cas d'existir, a governs enquadrats únicament sota aquesta dinastia? Durant el Segle de les Llums no va haver-hi cap bisbe d'Elna ni rossellonès ni de cap altra part de Catalunya (cal recordar que aquesta diòcesi havia format part de la província eclesiàstica Tarraconense).

És que posar al capdamunt de la diòcesi una persona que no hi estigués en absolut vinculada garantia una univocitat de fidelitats (al rei i no a la terra ni als furs ni a la memòria històrica ni als seus habitants, per als quals era un nouvingut)? ¿No podia esperar-se més col·laboració amb Lorenzo Taranco y Musaurieta, Manuel Antonio de Palmero y Rallo, Tomás de Lorenzana y Butrón, Santiago Pérez de Arenillas o Juan Agapito Ramírez de Arellano de la que s'havia obtingut amb prelats massa identificats amb la diòcesi que regien, per més que aquests darrers deguessin també el seu càrrec al rei o al seu entorn reduït? Es tractava d'exorcitzar el perill d'empatia?

Sigui com sigui, la majoria de bisbes que regiren seus de la província eclesiàstica Tarraconense(5) durant la segona meitat del segle XVIII no eren catalans, encara que la proporció canvia segons la diòcesi. Les més innovadores en aquest sentit foren Urgell i Lleida, puix que els orígens de la totalitat de prelats setcentistes que les regien ultrapassaven les fronteres de la Tarraconense. La Ciutat Comtal no s'allunyava gaire d'aquesta tendència, ja que, malgrat haver començat el segle dirigida per un català, els seus dotze successors no pertanyien tampoc a la província eclesiàstica, proporció que és més o menys paragonable a Tortosa (9 a 1), Solsona (8 a 2), Vic (7 a 3) i a la més recentment erigida –l'any 1782– diòcesi d'Eivissa (2 a 1). En l'emblemàtica metropolitana de Tarragona, la proporció era del 50%. I no és que no hi hagués catalans capaços per als càrrecs. Jaume de Cortada, per exemple, auditor de La Rota i obtentor del primer benefici de Sant Domènec de la Catedral de Girona el 21 d'agost de 1749, va dimitir d'aquesta prebenda

tres anys més tard per assumir el bisbat de la ciutat castellana de Zamora(6), d'on passà a l'arquebisbat de Tarragona. Fra Agustí d'Eura, un agustí barcelonès, catedràtic de filosofia i teologia, que havia estat prior del seu orde a la ciutat de Girona, es va veure promogut per Felip V al bisbat de la diòcesi gallega d'Orense(7) l'any 1738. Tampoc no es pretenia desincentivar els investigadors que havien d'aportar amb les seves recerques glòria al regne sencer: Francesc Xavier Dorca i Parra fou nomenat, com a premi pels seus treballs, al bisbat de Santa Cruz de la Sierra, en ple cor de Bolívia, un dels indrets més avançats de l'Audiència de Charcas. Els milers de quilòmetres que el separaven de la seva Girona natal i la deficiència de les comunicacions, però, li feren declinar l'honor i l'il·lustrat gironí es va quedar sense veure una de les més formoses catedrals de l'Amèrica espanyola, i Girona condemnada a comptar entre els seus erudits *il·lustrats menors o de segona*, a causa de l'escassa rellevància política dels seus representants i, consegüentment, de la poca difusió fora de les fronteres catalanes que tingueren els seus escrits.

Dels cinc bisbes forasters de la Girona del segle XVIII, Lorenzo Taranco y Musaurieta (1745-1756) era biscaí, segons Villanueva(8); per la seva part, Manuel Antonio de Palmero y Rallo era natural de Villanueva del Campo, diòcesi de Lleó, va estudiar en el Col·legi Major de San Salvador de Oviedo de la Universitat de Salamanca, va començar la seva carrera eclesiàstica –que compaginava, com la resta de bisbes analitzats, amb el seu lloc al Consell de Sa Majestat– com a canon-

El bisbe Tomàs de Lorenzana i Butrón amb el plànol de la capella de Sant Narcís de Girona.

ge doctoral de l'església de Zamora, d'on va passar a Girona, diòcesi que va regir per un espai de 18 anys(9).

El bisbe Lorenzana

Cap d'ells no va deixar a Girona tanta petjada com el lleonès Tomàs de Lorenzana y Butrón(10). A la seva iniciativa devien molt els hospicis de Girona i Olot; l'escola pública de dibuix; les beates dominiques, les quals va ajudar a ampliar i dotar convenientment el seu convent, refugi de senyores i lluminària d'educandes; la casa de convalescència de la ciutat, construïda al seu càrrec; el seminari, el qual va ajudar a ampliar i millorar el nombre de càtedres de gramàtica, filosofia i teologia, i on va crear la càtedra de *lugares teológicos* i la capella de sant Narcís de l'església de Sant Fèlix, «el más bello monumento de religión que adorna nuestra Cataluña», en paraules del seu panegirista(11).

Escut del bisbe Baltasar de Bastero i Lladó.

El bisbe il·lustrat per excel·lència era doctor en sagrats cànons, havia estat canonge doctoral a Tuy, penitencier a Salamanca i degà de la metropolitana de Saragossa, des d'on se'l destinà a la ciutat del Ter. Allà va arribar precedit per la fama del seu germà, el cardenal Antonio, al qual —a més de tenir molt de nom per les seves qualitats intel·lectuals i organitzatives— envoltava una certa fama d'home tenaç, que exemplifica a la perfecció una certa pugna poètica produïda arran del seu trasllat a una canongia de Toledo. És el cas que el cardenal Lorenzana havia començat la seva carrera eclesiàstica com a canonge doctoral de la Catedral de Sigüenza, on havia tingut una intervenció tan destacada en els afers que competien la seva diòcesi que, en arribar al nou càrrec toledà, un anònim va escriure en un lloc ben visible de la ciutat: «No se crea Ana Lorenza que hará aquí lo que en Sigüenza» (12). Al toc d'atenció respecte a la necessitat d'acceptar les regles del joc pròpies del funcionament eclesiàstic d'aquell indret, però, l'orgullós clergue va respondre: «No me llamo Ana Lorenza, que me llamo Lorenzana; haré aquí lo que en Sigüenza y lo que me de la gana», com efectivament va ser. I aquest pecat, ja vigent amb els naturals, produïa una sensació d'incomoditat redoblada quan el cometien els novinguts. És clar que amb una afirmació així de quins eren els seus poders en un lloc al qual acabava d'accedir no es trobava

desemparat. Els Lorenzana comptaven amb el recolzament del rei i, més bàsic encara, de la Cambra de Castella, per la qual cosa es podien permetre amb una relativa minimització de costos aquesta i altres llicències. Tomàs de Lorenzana, per exemple, en arribar al seu nou destí va provocar una inquietud sorda en regidors i capitulars per saltar-se certs aspectes del protocol que havien de respectar els que

accedien a l'episcopat de la Ciutat.

Menys conegut que el seu brillant antecessor, Santiago Pérez de Arenillas és el bisbe setcentista amb una etapa de govern més breu. Don Santiago arribava al centre de la seva diòcesi el 28 d'octubre de 1796 i, només un any després, el 20 d'octubre de 1797, fra Manuel de los Dolores, carmelita descalç i lector en sagrada teologia, pronunciava la seva oració fúnebre dins el recinte de la Seu (13). Tenia cinquanta-nou anys. El difunt era natural de la localitat de Becerril de Campos, a Palència, on va iniciar la carrera eclesiàstica guanyant per concurs un benefici de preste. Arenillas no va tenir l'ascensió fulgurant de Lorenzana. Va començar la seva escalada en ser escollit pel bisbe de Plasència el seu fiscal, després de la qual cosa li va ser conferida per oposició la canongia de penitencier a Santander, on va romandre per espai de disset anys. D'allà va traslladar-se al càrrec de doctoral a la metropolitana de Burgos, on, en ser nomenat vicari general per l'arquebisbe, va saber el que representava governar l'arquebisbat en seu vacant i on va rebre el deganat, últim càrrec abans de l'honor gironí, de mans del rei. I el darrer dels prelats setcentistes a Girona va ser Juan Agapito Ramírez de Arellano, natural de Puente la Reina, població de la diòcesi de Pamplona.

Montserrat Jiménez
és historiadora

Notes

1. ACG: *Resoluciones capitulares. Del primer de juny de 1797 al desembre de 1798*, imprès cosit al llibre d'actes; AMG: X. 4. núm. 4. *Documentació relativa a les funcions religioses*.
2. VILLANUEVA, Jesús, *Viage literario a las iglesias de España*. Imp. de la Real Academia de la Historia. Madrid, 1850. Vols XII-XIII-XIV.
3. Aquest era en realitat un equivalent al dret de vet. El rei solia ser assabentat dels decessos episcopals, i havia d'atorgar el seu permís per a una nova tria i l'aprovació del nou candidat.
4. La seu de Girona va tenir al segle XVII els pastors següents: Francisco Arévalo de Zuazo (1598-1611), Onofre Reart (1612-1620), Pere de Montcada (1621), Francesc Senjust (1622-1627), García Gil de Manrique (1628-1633), Gregorio Parcero (1634-1656), Bernat de Cardona (1656-1658), Josep Faxedà (1660-1664), Josep Ninot (1665-1668), Francesc Dou (1668-1673), Alonso Balmaseda (1673-1679), Sever Tomàs Auter (1679-1685) i Miquel Pontich (1686-1699).
5. Al segle XVIII, la Província Eclesiàstica Tarraconense era composta per les vuit diòcesis de Barcelona, Girona, Eivissa, Lleida, Solsona, Tortosa, Urgell i Vic.
6. ACG: *Beneficios de la Cathedral de Gerona*.
7. FLÓREZ, Enrique, *España sagrada*, vol. XVII, *De la Santa Iglesia de Orense*. Antonio Marín. Madrid, 1763.
8. D'altra banda, el seu epitafi el qualifica de «nobilis cantabro» (Villanueva, *op. cit.*, pàg. 120).
9. ADG: *Oración fúnebre que, en las honras celebradas al difunto Ilustrísimo y Reverendísimo Señor Don Manuel Antonio de Palmero y Rallo, dignísimo obispo de Gerona, del Consejo de su Magestad (que Dios guarde) en la Insigne Colegiata de San Feliu de Gerona, dixo el R. Dr. Cyro Valls, presbítero cathedrático de letras humanas en el Real Colegio Tridentino de San Toribio y examinador synodal del presente Obispado, dia 20 de mayo de 1774. Sácala a la luz un corazón agradecido*. Antoni Oliva imp. Girona, 1774.
10. ADG: *Oración fúnebre que en las exequias del Ilustrísimo y Reverendísimo Señor D. Thomás de Lorenzana y Bultrón, cavallero de la Real Distinguida Orden Española de Carlos III, del Consejo de S. M., Obispo de Gerona, dixo en la Santa Iglesia Cathedral de la misma Don Bartholomé Castelló, dignidad de sacristán segundo de la Insigne y Secular Iglesia Colegiata de San Feliu de la propia ciudad*. Imp. María Bro i Nicolau. Girona, 1796.
11. ADG: *Oración fúnebre...*, *op. cit.*, pàg. 11.
12. SANCHEZ DONCEL, Gregorio, «Francisco Antonio de Lorenzana, canónigo doctoral de Sigüenza», *Hispania Sacra* XIV (1961), pàg. 323-336.
13. ADG: *Oración fúnebre que, en las solemnes exequias que el muy ilustre cabildo de la Santa Iglesia Cathedral ofreció a Dios por el alma del difunto obispo de Gerona, el ilustrísimo y reverendísimo señor Don Santiago Pérez de Arenillas, del Consejo de Su Magestad [...], dixo el R. P. Fr. Manuel de los Dolores, carmelita descalzo, lector en sagrada theología, en el día 20 de octubre de 1797*. Imp. Narcís Oliva. Girona, 1797.